

Подкур І. В.

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

У статті розглянуто специфіку соціолінгвістичного аспекту перекладу англійських наукових текстів; у роботі проаналізовано провідні соціокультурні чинники варіативності смислової організації англомовного дискурсу, низку варіантних лексико-синтаксичних характеристик мовлення представників чоловічої та жіночої статі, зумовлених дією таких соціолінгвістичних ознак, як гендерна приналежність і соціальний статус мовця.

Ключові слова: дискурс, гендер, мовленнєва ситуація, інформаційна структура, варіативність.

Подкур И. В. Социолингвистический аспект исследования перевода английских научных текстов. – Статья.

В статье рассматривается специфика социолингвистического аспекта перевода английских научных текстов; в работе проанализированы основные социокультурные факторы вариативности смысловой организации англоязычного дискурса, ряд вариантных лексико-синтаксических характеристик речи представителей мужского и женского пола, обусловленных влиянием таких социолингвистических признаков, как гендерная принадлежность и социальный статус говорящего.

Ключевые слова: дискурс, гендер, речевая ситуация, информационная структура, вариативность.

Podkur I. V. Sociolinguistic aspect of English scientific texts translation. – Article.

The article analyses sociolinguistic aspects of English scientific texts translation; it focuses on the analysis of text sense structure variability socio-cultural factors in English discourse. The paper considers variant lexico-grammatical male and female speech characteristics determined by such sociolinguistic factors as gender and social status of a speaker.

Key words: discourse, gender, speech situation, informative structure, variability.

Актуальність обраної теми визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на виявлення впливу екстралінгвістичного фактору статі та соціального статусу мовця на характер вираження комунікативного смислу англомовного дискурсу.

Метою дослідження є окреслення загальних стратегій перекладу наукових текстів гуманітарного циклу шляхом встановлення основних закономірностей і особливостей структурування англомовного дискурсу представниками різної статі.

Мова – суспільне явище, тому дослідження мови з урахуванням її соціальної диференціації є соціолінгвістичним. Для соціолінгвістики принципова комунікативна функція мови, а не сама система як абстрактна модель. Об'єкт дослідження соціолінгвістики – мова як форма суспільної поведінки; її цікавлять закономірності, що проявляються під час застосування тих чи інших варіантних можливостей мови.

Переклад – соціально детерміноване явище, тобто на процес і результат перекладу впливають соціальні фактори. Серед соціолінгвістичних проблем, що безпосередньо стосуються перекладу, слід виділити такі:

- 1) мова й соціальна структура;
- 2) мова й культура;
- 3) мова й соціологія особистості.

Відповідно до цього розглядаються три сторони перекладу:

- а) переклад як відображення соціального світу;
- б) переклад як соціально детермінований комунікативний процес;
- в) соціальна норма перекладу.

Відображення соціального світу в процесі міжмовної комунікації є одним із суттєвих

соціолінгвістичних аспектів перекладу. Ця проблема характеризується двома основними аспектами: перший безпосередньо пов'язаний із передачею в тексті перекладу соціальних реалій вихідної соціокультурної системи, а другий – з опосередкованим відображенням соціальної диференціації суспільства через його соціально обумовлену диференціацію [5, с. 15–16].

Проблема перекладу соціальних реалій пов'язана з пошуком їх функціональних аналогів в іншій культурі. Складність цієї проблеми витікає з різного членування соціальної дійсності представниками різних націй, особливо тих, що досить сильно різняться між собою.

У галузі соціальної диференціації мови виділяються два основні типи варіативності, що тісно пов'язані одна з одною, – ситуативна та стратифікаційна. Суть ситуативної варіативності полягає в переважному вживанні тих чи інших мовленнєвих засобів – окремих одиниць або цілих систем чи підсистем (мовних, діалектних, функціонально-стилістичних) залежно від конкретної соціальної ситуації. Вона містить цілий комплекс понять, до яких належить поняття сфери суспільної діяльності (освіта, суспільно-політична діяльність, масова комунікація). Цей вид варіативності норми іноді пов'язують зі стилістичною диференціацією мови як на рівні окремих жанрів, так і на рівні функціональних стилів.

До параметрів соціальної ситуації, які впливають на ситуативну варіативність, належить обстановка або місце комунікативного акту. Існують певні суворо регламентовані форми локалізації тих чи інших рольових відносин у просторі. Тобто для актуалізації деяких рольових відносин необхідне певне оточення. При цьому рольові

розпорядження вимагають застосування мовних засобів, які відповідають кодифікованому типу мовлення, що в мовленні знаходить відображення в особливостях оформлення дискурсу.

До факторів, що визначають вибір того чи іншого стереотипу мовленнєвої поведінки, О. Морховський відносить також прагматичну мету учасників акту комунікації. Головною метою будь-якого акту комунікації вважається не тільки передача інформації, а й отримання певного прагматичного ефекту. Передавання інформації є тільки засобом досягнення результату, проте щоб досягти його, мовець повинен обрати той стереотип мовленнєвої поведінки, який у конкретному соціальному середовищі й за певних умов вважається оптимальним [3, с. 244].

Саме в конкретній ситуації соціальні статуси комунікантів знаходять свій вираз у вигляді різноманітних соціальних ролей. Під роллю розуміють нормативно схвалений образ поведінки, що очікується від кожного індивіда, який має певний статус. Рольовими відносинами між учасниками комунікації визначається й тональність тексту, яка знаходить своє відображення в перекладі. Вважається, що суспільство моделює мовленнєву поведінку людини, що обирає ті чи інші мовленнєві засоби залежно від рольових відносин [4, с. 78].

Одним із найважливіших детермінантів рольових відносин є статус мовця: між статусом і роллю спостерігається двосторонній зв'язок. Мовними корелятами статусу можуть бути, з одного боку, літературна мова, а з іншого – такі системи, що лежать за її межами, – соціальні, соціально-професійні й територіальні діалекти, жаргони і т. д. Статус мовця є головним поняттям стратифікаційної варіативності. Він поєднує в собі соціальні й індивідуальні характеристики особистості того, хто говорить (належність до певного класу чи прошарку, рід занять або професія, освіта, вік і стать).

Стратифікаційна варіативність пов'язана зі структурою суспільства. Вона знаходить своє відображення у відмінностях, які проявляються в мовленні представників різноманітних соціальних груп. Основною одиницею аналізу стратифікаційної варіативності є мовні колективи – сукупності взаємодіючих індивідів, що виявляють певну єдність мовних ознак (спільність інвентарю мовних одиниць, мовних систем, котрі використовуються, і т. п.).

Відповідно до цього протиставлення чоловічого та жіночого мовлення обумовлюється особливостями реалізації представниками різної статі систем мови, які можуть містити в собі як загальні, так і специфічні для кожної з них одиниці. У більшості мовних колективів статева різниця в мові не така значна, щоб її можна було поділити на автономні підсистеми. Останні або взагалі не

закріплені системою мови, або мають периферійний характер, знаходячи свій вираз в обмеженій кількості особливих фонетичних або граматичних форм. Наприклад, Т. Крючкова вважає, що словник чоловіків і жінок організовано по-різному. У словнику жінок більше центральне ядро, яке широко використовується всіма жінками. У чоловіків цей центр загальновоживаної лексики менший, але вони краще володіють різноманітними периферійними розділами словника, термінологією. Тому в мові чоловіків, на її думку, більше виявляється їх індивідуальність. Проте ця тенденція спостерігається за умови, коли словник інформантів досить великий [2, с. 191].

Дослідження особливостей текстової організації перекладачами-чоловіками й перекладачами-жінками здійснене в межах як стратифікаційної, так і ситуативної варіативності. У такому разі йдеться про ситуативно-стратифікаційну площину мовної варіативності (див. рис. 1), яка дає можливість установити спільні риси мовлення представників різної статі, сформовані ситуацією мовлення, і відмінні, що пояснюються особливостями мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок у сфері науково-навчальної комунікації й під час перекладу художніх творів.

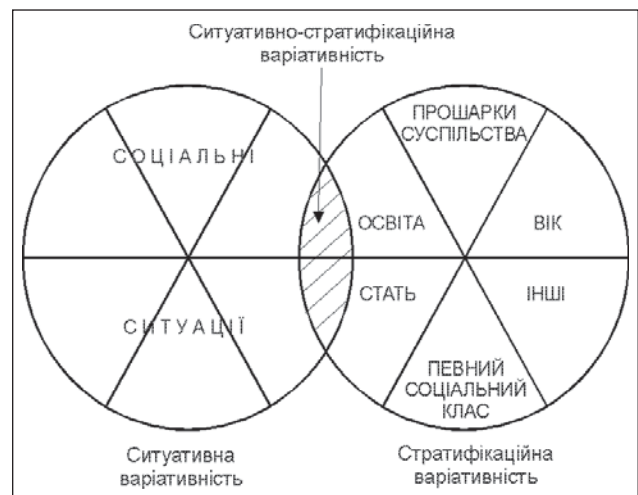

Рис. 1. Ситуативно-стратифікаційна площина мовної варіативності

Було проведено низку досліджень характеру впливу гендерної ідентичності перекладача на характеристики перекладеного тексту. Так, при розгляді перекладів художніх текстів, виконаних чоловіками й жінками-перекладачами, встановлено, що для чоловічих реалізацій, як правило, більш характерна стислість і лаконічність викладу, особлива дотепність; чоловікам краще вдається передати гумористичні моменти. Чоловіки-перекладачі оперують більш широкими поняттями, з більш об'ємним логічно-предметним охопленням, у той час як жінки набагато частіше диференціюють

ці поняття, надаючи їм більш конкретні ознаки. Чоловічі переклади відрізняються більшою прямою, логічністю; чоловіки більш схильні до вживання лексики зниженого стилю й термінів. Переклади жінок більш образні й емоційні. На відміну від чоловіків, які, як правило, обирають прості речення, жінки надають перевагу більш складним синтаксичним одиницям із розгорнутими вставними конструкціями, прислівниковими та дієприслівниковими зворотами, частіше застосовують описові засоби. У версіях перекладів, зроблених чоловіками, більше пропусків і скорочень [1, с. 14–22].

Важливою особливістю наукового тексту є суворі логічна послідовність викладу міркувань автора. Композиція наукового тексту завжди передбачає рух думки від відомого до невідомого, переважно вживання тематичного блоку інформації перед рематичним: спочатку констатується факт, а потім дається його пояснення, розшифрування (що більш характерно для інформаційної структури усних наукових текстів у виконанні представників чоловічої статі при спонтанному мовленні).

Проведене дослідження квазіспонтанних лекцій із дидактичної сфери у виконанні 4 лекторів-чоловіків і 4 лекторів-жінок показало також, що під час презентації лекційного матеріалу мовленнєва поведінка лекторів різної статі має певні особливості порівняно з рисами, характерними для спонтанного мовлення [6, с. 70–74]. Зберігається тенденція до частого вживання лекторами-жінками цитат, у той час як їхні колеги-чоловіки схильні до перефразування чужої думки. Тривалість речень у жінок більша, але думка часто залишається незакінченою. Розділові й риторичні запитання, вживання слів із модальним значенням і слів-інтенсифікаторів (наприклад, *so*, *very*) також є більш характерними для жіночого мовлення при квазіспонтанній презентації матеріалу в науковій сфері.

Під час перекладу всі характеристики мовлення індивіда повинні бути збережені, хоча зробити це непросто через різницю в соціальній диференціації суспільства й у соціально детермінованій диференціації мови. Престижність і високий статус науковця асоціюються з «чоловічими» знаннями, оскільки протягом сторіч наукова сфера була сферою діяльності представників сильної статі.

Під час дослідження характеру впливу фактору гендеру на переклад наукового тексту з гуманітарного циклу дидактичної сфери було встановлено, що стаття у такому разі не є основним фактором, що впливає на якість перекладеного матеріалу, оскільки й перекладач-чоловік, і перекладач-жінка для досягнення адекватності перекладу користуються однаковими засобами мовлення й досягають подібних результатів. Тут

ідеться про відповідність соціальній нормі перекладу як сукупності найбільш загальних правил, що визначають вибір стратегії перекладу [5, с. 19]. Ці правила, зрештою, відображають вимоги, які суспільство висуває до перекладача. Вони не задані раз і назавжди, а варіюються від культури до культури, від епохи до епохи й від одного типу (жанру) тексту до іншого.

Слід відзначити, що дотримання вимог соціальної норми під час перекладу наукових текстів суттєво ускладнює, а іноді практично унеможливує визначення гендерної приналежності авторів перекладу.

З іншого боку, в окремих випадках можна помітити певні тенденції у відмінностях чоловічої та жіночої версій інтерпретації тексту. Можна говорити, наприклад, про більшу сміливість під час вибору лексичних засобів чоловіками-перекладачами. Для їхніх перекладів більш характерна лаконічність, компактність, уживання скорочень. Чоловіки-перекладачі частіше, ніж жінки, вдаються до перефразування тексту оригіналу. Наприклад:

“To take an empirical approach, on the other hand, it is obvious that there can be different literatures and different literary traditions even when the language is the same...” [11].

«У той же час зрозуміло, що навіть твори, написані тією самою мовою, можуть належати до різних літератур і літературних традицій...» (переклад С. Коптілова) [7, с. 251].

Консерватизм і підвищена чутливість до мовних інновацій призводить до підсвідомого намагання перекладачів жіночої статі наслідувати чоловічу модель мовленнєвої поведінки під час роботи з науковими текстами. Це проявляється в логічній послідовності викладу матеріалу, чіткості синтаксису, використанні термінології, відсутності елементів образності й будь-яких рис розмовного мовлення, які могли б проявити себе в зв'язку з тим чи іншим окремим словом. Однак жінки-перекладачі більше «прив'язані» до тексту оригіналу: намагаються уникати скорочень, випущень. Саме жінки більше схильні до персоніфікації й конкретизації. Для жіночих перекладів наукових текстів більш характерна відсутність перегрупування елементів речення, розширення всередині нього окремих словосполучень, відхід від граматичної форми оригіналу:

“... The use of the term “textual material” underlines the fact that in normal condition it is not the entirety of SL text which is translated, that is replaced by TL equivalents...” [10, с. 20–21].

«...Используя термин «текстовой материал», мы подчеркиваем, что при обычных условиях переводится, то есть заменяется эквивалентом на ПЯ, не весь текст ИЯ целиком...» (переклад Л.А. Черняковської) [9, с. 305–307].

Цей переклад являє собою відступ від граматичної форми оригіналу (використання дієприкслівникового звороту «используя» і займенника «мы» в якості підмета на позначення виконавця дії), якого можна було уникнути, використавши варіанти, що наводить А.В. Федоров: «Использование термина «текстовый материал» подчеркивает тот факт...» або «Использованием термина «текстовый материал» подчеркивается тот факт...» [9, с. 307].

Таким чином, результати проведеного дослідження свідчать про існування чоловічого та жіночого варіантів перекладу, що можна помітити як на лексичному, так і на синтаксичному рівнях. Це може бути обумовлено як особистими якостями перекладача, так і особливостями оригінального тексту (тексти офіційних документів, технічна

література, наукова проза). На матеріалі наукових текстів такі відмінності не завжди помітні, що пояснюється намаганням перекладача слідувати соціальної нормі перекладу в науковій сфері.

У той же час інформаційна організація наукового дискурсу жінок помітно відрізняється від норми спонтанного мовлення представниць жіночої статі й наближається до характеристик мовлення чоловіків у науковій сфері. Ми вважаємо, що це свідчить на користь гіпотези про наслідування чоловічої моделі оформлення мовлення в науковій сфері перекладачами-жінками.

Перспективний напрям подальших досліджень убачається в комплексному вивченні ізоморфних і аломорфних характеристик чоловічого та жіночого перекладів із метою розроблення оптимальних стратегій перекладу текстів у науковій сфері.

Література

1. Занковец О. Гендерные различия при переводе художественных текстов / О. Занковец // Актуальные вопросы переводоведения и практики перевода: Сб. науч. статей. Вып. 1. – Н. Новгород : Альба, 2010. – С. 14–22.
2. Крючкова Т. Некоторые экспериментальные исследования особенностей использования русского языка мужчинами и женщинами / Т. Крючкова // Проблемы психолингвистики. – М., Ин-т языкознания. – 1975. – С. 186–199.
3. Мороховский А. Стилистическая дифференциация современного английского языка / А. Мороховский // Стилистика английского языка. – К. : Вища школа, 1991. – С. 235–266.
4. Сдобников В. Теория перевода : [учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков] / В. Сдобников, О. Петрова. – М. : АСТ: Восток-Запад, 2007. – 448 с.
5. Швейцер А. Теория перевода : Статус, проблемы, аспекты / А. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 215 с.
6. Poynton C. Language and Gender: Making the Difference / C. Poynton. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1989. – 104 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

7. Коптілов В. Теорія і практика перекладу : [навч. посіб.] / В. Коптілов. – К. : Юніверс, 2002. – 280 с.
8. Кэтфорд Дж. Лингвистическая теория перевода в зарубежной лингвистике. Сб. статей / Д. Кэтфорд ; пер. Л. Черняковской. – М., 1978. – С. 91–92.
9. Федоров А. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) : [учеб. пособие] / А. Федоров. – М. : ООО «Издательский Дом «ФИЛЮЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 416 с.
10. Catford J. A Linguistic Theory of Translation. / J. Catford. – London, 1967. – P. 20–21.
11. Grabowicz G. Toward a History of Ukrainian Literature / G. Grabowicz. – Harvard Univ. Press, 1981. – 112 p.